

ІСТОРИКО-ЕВОЛЮЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА»

HISTORICAL AND EVOLUTIONARY TRANSFORMATION OF THE CONCEPT «ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE»

Равлінко З.П.

кандидат юридичних наук,
керівник юридичного відділу
Приватне підприємство «ТрояндаЗахід»

Ravlinko Zoryana

Private enterprise «Troyanda-Zachid»

Питання забезпечення економічної безпеки стоїть гостро в умовах кожного українського підприємства, що обумовлено як складністю застосування набутого досвіду через швидкі зміни умов ведення господарської діяльності, так й недостатнім рівнем теоретичних розробок. Здійсненні узагальнення дозволили визначити та охарактеризувати основні етапи в зміні ставлення бізнесу до суті економічної безпеки. З'ясовано, що сьогоднішній етап характеризується не лише розумінням важливості безпекової діяльності як основи функціонування й розвитку бізнесу, але й трансформацією загалом засад організації бізнесу, де функції суб'єктів безпеки не обмежуються фізичним захистом майна, а дотичні до вирішення абсолютно усіх проблем, які виникають у внутрішньому й зовнішньому середовищі підприємства. Виявлено, що сьогодні водночас існують та мають практичне застосування як мінімум шість підходів у розумінні поняття «економічна безпека підприємства». Критичний розгляд основних підходів дозволив обґрунтувати авторську позицію, яка осучаснює розуміння економічної безпеки підприємства та є підставою для подальшого поступу в удосконаленні методологічних засад безпекової діяльності на мікрорівні.

Ключові слова: економічна безпека, загроза, ризик, небезпека, інтерес.

The issue of ensuring economic security is acute in the conditions of every Ukrainian enterprise, which is caused both by the difficulty of applying the acquired experience due to rapid changes in the conditions of conducting economic activity, and by the insufficient level of theoretical developments. The generalization made it possible to identify and characterize the main stages in the change of business attitude to the essence of economic security. It was found that today's stage is characterized by an understanding of the importance of security activities as the basis of business functioning and development. It was determined that there is also a transformation of the principles of business organization, where the functions of security subjects are not limited to the physical protection of property, but are tangential to the solution of absolutely all problems that arise in the internal and external environment of the enterprise. The purpose of the study was to identify the main stages in the change of views on the essence of the concept of "economic security of the enterprise" with the characteristics of modern approaches and justification of the author's position. In order to find out the parameters of the historical and evolutionary transformation of the concept of "economic security of the enterprise", the following methods were used: induction and deduction, comparison and systematization – in the study of the essential characteristics of the term "economic security of the enterprise"; synthesis and analysis – to characterize the stages in the change of views regarding the priority tasks of the economic security of the enterprise; morphological analysis – for consideration of the content of key approaches in the interpretation of the concept of "economic security of the enterprise" and justification of the author's position; graphic – for visual presentation of theoretical and methodical material; abstract-logical – for theoretical generalizations and research conclusions. It was found that at least six approaches to understanding the concept of "economic security of an enterprise" exist and have practical application at the same time. Critical consideration of the main approaches ("protection against internal and external threats for the stable functioning of the enterprise", "harmonization of interests, in particular internal and external subjects in order to avoid changes in the level of security of the enterprise", "maintaining the stability of the functioning of the enterprise", "promoting stable development through countermeasures threats", "effective use of corporate resources for the implementation of protective measures by security entities", "activity in ensuring favorable development conditions through the use of a wide range of available tools") allowed to justify the author's position, which modernizes the understanding of economic security of the enterprise and is the basis for further progress in improving methodological principles of security activities at the micro level.

Key words: economic security, threat, risk, danger, interest.

Постановка проблеми. В поточних умовах українські підприємства вільні у визначенні економічної політики, просуванні продукції на внутрішнього й зовнішньому ринках, покращенні конкурентних позицій й займанні місця в глобальних ланцюгах створення доданої вартості, активності на фінансовому ринку та у взаємодії з органами державної влади й місцевим самоврядуванням тощо. Поруч з цим все гостріше стає проблема забезпечення економічної безпеки, яка повинна уможливити використання ринкових можливостей, при цьому підтримуючи стійкість підприємства як системи та створюючи захисні редути для протидії впливу дестабілізуючих факторів. Виходячи з наявного досвіду в умовах більшості підприємницьких структур функціонують різного рівня складності системи економічної безпеки. Унікальність кожної такої системи спричинена специфікою фінансово-господарської діяльності підприємства та переліком завдань, що ставляться перед суб'єктами безпеки. Попри певний поступ в захисті бізнесу, висока динамічність змін зовнішнього середовища та необхідність постійного коригування внутрішньогосподарських процесів вимагають удосконалення безпекової діяльності, що неможливо без відповідно сформованого теоретичного базису, який би в подальшому був широко застосований на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика забезпечення економічної безпеки підприємства знайшла відображення в публікаціях таких науковців як С. Дубецька [1], М. Камлик [3], Ю. Кім [4], Д. Ковалев [5], Г. Козаченко [6], О. Ляшенко [6], С. Покропивний [2], В. Пономарьов [6], Т. Сухорукова [5] та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відсутність можливості запозичення іноземного досвіду через суттєво відмінні умови функціонування українських підприємств надали поштовх до вивчення й формування теоретичних засад забезпечення їх економічної безпеки. В межах відносно короткого проміжку часу мала місце трансформація поглядів на сутність поняття «економічна безпека підприємства» через розширення спектру завдань, які ставилися перед суб'єктами безпеки. Сьогоднішній етап характеризується продовженням видозмінення поглядів на економічну безпеку, тепер як базову умову існування й розвитку кожного підприємства, що потребує активного здійснення подальших наукових розвідок.

Метою дослідження стало виявлення основних етапів у зміні поглядів на сутність поняття «економічна безпека підприємства» із характеристикою сучасних підходів та обґрунтуванням авторської позиції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наукове пізнання суті поняття «економічна безпека підприємства» в Україні в часі збіглося із розпадом Радянського Союзу. Зазначено можна пояснити кількома обставинами. Перш за все

йдеться про той факт, що в командно-адміністративній економіці домінуючою була економічна безпека держави, оскільки діяльність кожного підприємств була абсолютно регламентована планами правлячої партії, а майно належало державі. Фактично були відсутні зовнішні загрози, а внутрішні у вигляді крадіжок чи втрат від стихійних лих покривалися за рахунок державного бюджету. В кадровій політиці, як стосовно вибору асортименту продукції й ринку збуту, ініціатива належала органам державної влади. Загроза банкрутства як така не існувала. Питання безпеки зводилось до фізичної охорони території та роботи окремого відділу, що відповідав за виявлення ідеологічних злочинів. Зазначене загалом пояснює неготовність тодішніх директорів середніх та великих підприємств, частка яких була домінуючою в економіці, до самостійної діяльності без державної опіки. Іншою не менш важливою обставиною стало те, що процес запозичення іноземного досвіду не міг бути реалізований через суттєво відмінні умови функціонування українських підприємств та іноземних компаній. Багатоетапність приватизаційного процесу, яка була пов'язана із широким застосуванням корупційних схем задля заволодіння контролю над конкурентоспроможними підприємницькими структурами, у поєднанні із політичною, соціальною й економічною нестабільністю ускладнювали як теоретичне обґрунтування, так й практичну реалізацію безпекової діяльності. Умовно в межах 1990–2010 рр. можна виділити кілька етапів у зміні пріоритетів забезпечення економічної безпеки українських підприємств. Після орієнтації суб'єктів безпеки виключно на фізичному захисті майна, до їх завдань уже на початку 90-х додалося збереження комерційної інформації, що було спровоковано як відсутністю відповідної законодавчої бази, так й загостренням конкурентної боротьби між колишніми державним підприємствами за виготовлення перспективної для експорту продукції, розробки якої велися ще за часів Радянського Союзу. Наступний етап, початок якого умовно можна визначити як друга половина 90-х років, характеризувався актуалізацією організації захисту підприємств від зовнішніх загроз, серед яких чільне місце займали кримінальні угруповання та корупціонери з числа представників органів державної влади. Лише з початку 2000-х об'єктом служби безпеки більшості підприємств стали не лише зовнішні, але й внутрішні загрози, основним джерелом яких був визначений персонал в особі менеджерів, що використовували своє положення із завданням шкоди для корпоративних інтересів, та рядових працівників, які недостатньо високу за розміром оплату праці намагалися компенсувати дрібними крадіжками майна. Останній, актуальний і сьогодні етап, можна охарактеризувати як такий, що передбачає комплексний підхід до здійснення безпекової діяльності,

в межах якого враховуються особливості господарської діяльності певного підприємства при формуванні відповідної служби безпеки, передбачається взаємовигідна співпраця із зовнішніми суб'єктами безпеки, увага концентрується на високому рівні функціональної структуризації в розробленні й реалізації захисних заходів із опорою на отримання достовірного й своєчасного інформаційного забезпечення. Попри певний поступ в організації безпекової діяльності проблемною залишається недостатньо висока швидкість своєчасного покращення системи економічної безпеки більшості підприємств, коли дії орієнтовані на ліквідацію наслідків, а не реалізацію комплексу заходів на випередження, що в більшості пов'язано із певними прогалинами в теоретичному базисі й необхідності використання набутого досвіду, який втрачає актуальність під тиском високого динамізму господарських процесів. Ілюстрацією зазначеного є одночасна поширеність доволі значної кількості визначень самого терміну «економічна безпека підприємства», що загалом ускладнює сприйняття безпекової діяльності. За результатами ретельного ознайомлення із доробком українських науковців було виділено кілька ключових підходів, що мають найбільшу кількість прихильників. В цьому моменті напрацювання іноземних дослідників нами не бралися до уваги через намагання максимально врахувати національну специфіку в безпекознавстві.

Перший підхід у розумінні суті поняття «економічна безпека підприємства» пов'язаний із здійсненням захисних заходів стосовно загроз, тобто в подальшому залишається актуальними ті моменти, що стали актуальними з початку 2000-х років. Д. Ковальов і Т. Сухорукова обґрунтовують необхідність розуміти під зазначеним терміном «...захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, які не позначаються негативно на його діяльності» [5, с. 48]. На нашу точку зору, адаптації потребують не лише позитивні зміни, що впливають на діяльність підприємства, але й певна частина загроз, яких не можна ліквідувати та досить успішно протидіяти. Суб'єкти безпеки повинні шукати оптимальні варіанти вирішення кожної складної проблеми, розробляючи рішення виходячи із наявного ресурсного забезпечення та можливих результатів реалізації загрози.

Зміст другого підходу доволі чітко представлено у визначенні економічної безпеки підприємства, що стало результатом наукового пошуку Г. Козаченко, В. Пономарьова та О. Ляшенко, які доводять необхідність розуміти зазначене поняття як «...міру гармонізації в часі і просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища, що діють за межами підприємства» [6, с. 87]. Зважаючи на зроблене

стосовно першого підходу застереження, можна погодитися із важливістю узгодження інтересів. Водночас концентрація уваги виключно на інтересах дещо звужує поле діяльності суб'єктів безпеки, залишаючи поза увагою загрози, ризики, потребу відстеження змін із подальшим розробленням й реалізацією адаптаційних процедур стосовно усього підприємства тощо.

Серед науковців є певна група прихильників застосування класичного розуміння безпеки як стійкості системи і стосовно мікрорівня. Так, С. Дубецька аргументовано доводить необхідність розуміння під економічною безпекою підприємства «...стану об'єкта в системі його зв'язків, з точки зору його стійкості (самовиживання) та розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, непередбачуваних дій та складно прогнозованих чинників» [1, с. 150]. Погорджуючись із важливістю підтримання стійкості системи як ключової умови збереження цілісності, вважаємо, що не менш актуальним для суб'єктів безпеки повинно бути й питання створення сприятливих умов для розвитку підприємства задля збереження конкурентних позицій у відповідності до швидко змінюваної ситуації на ринку. Такі аспекти доволі ретельно викладені в межах четвертого підходу, представником якого можна вважати М. Камлика, який тлумачить поняття, що розглядається, як «...стан розвитку суб'єкта господарювання, який характеризується стабільністю економічного та фінансового розвитку, ефективністю нейтралізації негативних факторів і протидії їх впливу на всіх стадіях його діяльності» [3, с. 9]. В межах цього підходу науковці акцентують увагу на необхідності забезпечення стабільного розвитку підприємства, водночас наполягаючи на можливості протидії загрозам, що в реальних умовах не завжди можливо застосувати. На нашу точку зору, для українських підприємств більш прийнятним є варіант гнучкого реагування із пошуком можливостей реалізації превентивних заходів, тобто випереджаючи певні події, що можуть мати негативні наслідки.

Один із доволі поширених підходів отримав назву «ресурсно-функціональний», оскільки в його межах економічна безпека підприємства пов'язується із наявністю й ефективністю використання корпоративних ресурсів. Для прикладу, С. Поропівний з цієї позиції пропонує розуміти поняття, що розглядається як «...певний стан корпоративних ресурсів і підприємницьких перспектив, за яких забезпечується найбільш ефективно їх використання для стабільного функціонування і динамічного розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам» [2, с. 49]. Вважаємо, що ресурсне забезпечення відіграє важливу роль в процесі реалізації заходів щодо недопущення розвитку, протидії та ліквідації наслідків загроз, але водночас концентрація уваги суто на ефективності використання корпоративних ресурсів, що присутня у процитованому визначенні, дещо коригує саму суть

безпекової діяльності, яка заходить в площину відповідальності менеджменту, який повинен опікуватися досягненням інтересів підприємства в частині виконання поставлених тактичних й стратегічних завдань.

Якщо попередньо розглянуті підходи в більшості тяжіли до пасивного сприйняття

безпеки через орієнтацію на збереження стійкості у функціонуванні підприємства, то наступний суттєво різниться через домінування активності суб'єктів безпеки. Ю. Кім виходячи з цих моментів пропонує розглядати економічну безпеку підприємства як «...комплекс організаційно-управлінських, технологічних, технічних,

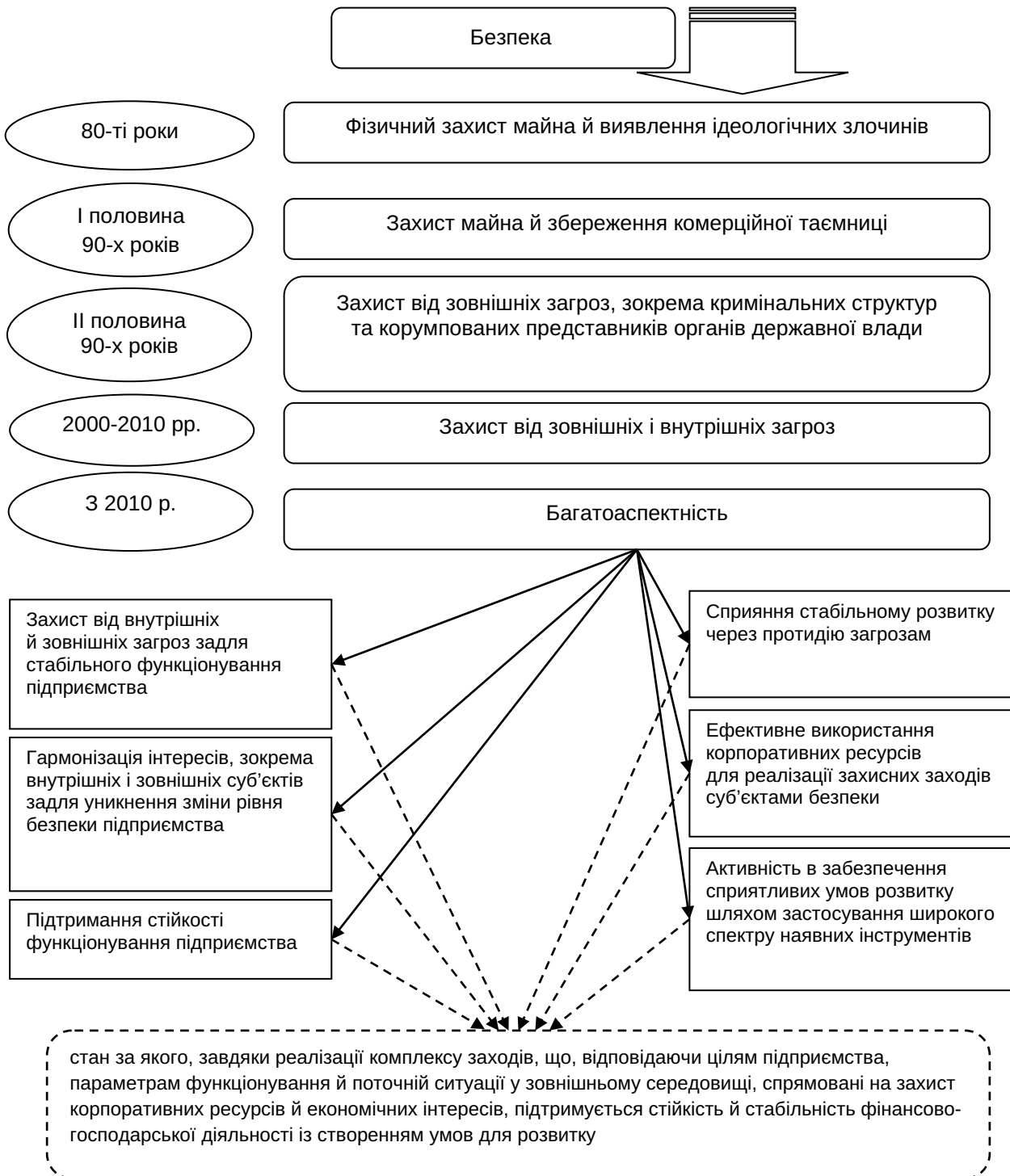

Рис. 1. Етапність у розвитку сприйняття сутності поняття «економічна безпека підприємства»

Джерело: сформовано автором

профілактичних і маркетингових заходів, спрямованих на кількісну і якісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз» [4, с. 38]. Таке бачення формує уявлення про динамічність безпекової діяльності, яка проявляється в ініціативності суб'єктів безпеки щодо усіх аспектів функціонування підприємства, де на першому плані є питання безпеки і вирішення усіх поточних завдань можливо лише виходячи із розгляду наслідків їх досягнення й впливу на економічну безпеку. Водночас таке спрямування залишає без належної уваги питання стійкості самого підприємства та стабільності його функціонування, тобто відсутня гармонізація, яка сприяє цілісному вирішенню усіх проблем на кожному етапі розвитку.

Послідовно розглядаючи сутність кожного підходу нами була не лише конкретизована спрямованість, але й виявлені неузгодженості, що гальмують їх активне використання. Отримані результати узагальнені в графічному варіанті (рис. 1) із подальшим формуванням власних міркувань щодо осучасненого варіанту сприйняття економічної безпеки підприємства як стану за якого, завдяки реалізації комплексу заходів, що, відповідаючи цілям підприємства, параметрам функціонування й поточній ситуації у зовнішньому середовищі, спрямовані на захист корпоративних ресурсів й економічних інтересів, підтримується стійкість й стабільність фінансово-господарської діяльності із створенням умов для розвитку. Потрібно підкреслити, що авторський

варіант містить елементи існуючих підходів, при цьому усунуті суперечливі моменти. Чітко прослідковується спрямованість на необхідність врахування унікальності кожного підприємства, динамічності змін, збереження стійкості та створення безпечних умов для розвитку.

Висновки. Послідовне усвідомлення необхідності приділення максимальної уваги питанням забезпечення безпеки сформували у представників бізнесу потребу в розробленні теоретичного базису, що максимально відповідає реальним умовам ведення господарської діяльності в Україні. Складність процесу наукових розвідок в сфері безпекознавства полягає як у динамічності впливу зовнішніх й внутрішніх факторів на діяльність підприємств, так й постійний перегляд зони відповідальності суб'єктів безпеки.

На зміну початковому фізичному захисту майна сьогодні прийшло цілісне розуміння того, що усі зовнішні та внутрішні процеси в певній мірі пов'язані із питанням забезпечення безпеки. Ретельно проведене узагальнення дозволило як відстежити історико-еволюційну трансформацію поняття «економічна безпека підприємства», так і обґрунтувати власну позицію, яка об'єднує існуючі сьогодні підходи шляхом усунення суперечностей та виділення ключових пріоритетів на поточному етапі розвитку підприємництва. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення механізму забезпечення економічної безпеки в умовах військових дій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дубецька С. П. Економічна безпека підприємств України. *Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України* : матеріали наук.-практ. конф. Київ : Вид-во Європейського університету фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 2003. С.146–172.
2. Економіка підприємства / за заг. ред. С. Ф. Покропивного. Київ : КНЕУ, 2001. 528 с.
3. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект. Київ: Атіка, 2005. 432 с.
4. Кім Ю. Г. Формування системи фінансової безпеки транспортно-експедиційного підприємства : монографія. Київ : ЗАТ «Дорадо», 2017. 170 с.
5. Ковалев Д., Сухорукова Т. Экономическая безопасность предприятия. *Экономика Украины*. 1998. № 10. С. 48–51.
6. Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія. Київ : Лібра, 2003. 280 с.

REFERENCES:

1. Dubetska S. P. (2003) Ekonomichna bezpeka pidpriemstv Ukrainy [Economic security of enterprises of Ukraine]. Proceedings of the *Nederzhavna sistema bezpeky pidpriemnytstva yak subiekt natsionalnoi bezpeky Ukrainy (Ukraine, Kyiv, April 1-2, 2003)*, Kyiv: Vyd-vo Yevropeiskoho universytetu finansiv, informatsiinykh system, menedzhmentu i biznesu, pp. 146–172.
2. Pokropyvnyi S. F. (ed) (2001) Ekonomika pidpriemstva [Business Economics]. Kyiv: KNEU.
3. Kamlyk M. I. (2005) Ekonomichna bezpeka pidpriemnyt'skoi diialnosti. Ekonomiko-pravovyi aspekt [Economic security of business activity. Economic and legal aspect]. Kyiv: Atika.
4. Kim Yu. H. (2017) Formuvannia systemy finansovoi bezpeky transportno-ekspedytsiinoho pidpriemstva [Formation of the financial security system of the transport and forwarding enterprise]. Kyiv: ZAT «Dorado».
5. Kovalev D., Sukhorukova T. (1998) Ekonomicheskaya bezopasnost' predpriyatiya [Economic security of the enterprise]. *Ekonomika Ukrainy*. № 10, pp. 48–51.
6. Kozachenko H. V., Ponomarov V. P., Liashenko O. M (2003) Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta mekhanizm zabezpechennia [Economic security of the enterprise: essence and mechanism of provision]. Kyiv: Libra.